

KEĎ RINČALI ZBRANE, MÚZY NEMLČALI... PRÍBEH JEDNÉHO NEREALIZOVANÉHO PAMÄTNÍKA

PETER ŠUMICHRAST

ŠUMICHRAST, P.: In Time of War, Muses were not Silent...

The Story of one Unrealized Memorial. *Vojenská história*, 4, 18, 2014, pp 151-158, Bratislava.

During the years of the (First) Slovak Republic, also known as the Slovak State (1939 – 1945), even during the times when the Slovak Armed Forces took part in fights along the German ally, the Slovak culture experienced great rise. In their creativity, Slovak artists were inspired not only by national traditions, relying on the results of previous development since the early days of the national revival, but also drawing impulses from the culture of the world. One of the interesting, even if unrealized, projects in sculpture was the planned construction of monumental sculpture, *Large statue of Aviation in Liptovský Svätý Peter*, designed by the academic sculptor, Ladislav Róbert Ján Majerský, who represented the generation of artists building the foundations of contemporary Slovak sculpture. Apart from several sculptural designs for the Slovak Armed Forces, together with Fraňo Štefunko, he engaged in designing medals and plaques for the Slovak military administration. The presented historical monument, as yet unknown to the public, is an interesting view of the cooperation of an artist with the Slovak military administration during the World War 2.

Military History. Slovakia. World War 2. The art of sculpture at the time of the Slovak Republic 1939-1945.

V rokoch existencie Slovenského štátu, resp. Slovenskej republiky (1939 – 1945), a to aj počas obdobia, v ktorom sa slovenská branná moc zúčastnila bojov na frontoch druhej svetovej vojny po boku mocného nemeckého spojencu, slovenská kultúra zaznamenala ne-bývalý rozmach. Slovenskí umelci v tomto období vo svojej umeleckej tvorbe vychádzali nielen z národných tradícií, pričom sa opierali o výsledky predchádzajúceho vývoja od počiatkov národného obrozenia až do vzniku Slovenského štátu, ale čerpali podnety aj zo svetovej kultúry.¹

¹ Vzhľadom na špecifické zameranie publikovaného materiálu som sa snažil čitateľovi priblížiť tvorbu sochára prof. Ladislava Róberta Jána Majerského – externého spolupracovníka Ministerstva národnej obrany SR. Zásadnú úlohu v oblasti umeleckej tvorby v rámci slovenskej brannej moci v neskoršom období však zohrávali umelci – aktívni vojaci a prezenčne slúžiaci vojaci, ktorých zaradili do Vojenského vedeckého ústavu – Oddielu armádnych výtvarníkov. V tejto súvislosti treba spomenúť maliarov npor. Ľudovíta Ilečka, por. Antona Dúbravského, stot. Alexandra Ižu, por. Fedora

Jedným zo zaujímavých, hoci nerealizovaných umeleckých projektov v oblasti sochárstva, bola plánovaná výstavba monumentálneho sochárskeho diela *Veľká socha letectva v Liptovskom Svätom Petri*, ktorého autorom bol akademický sochár profesor Ladislav Róbert Ján Majerský, jeden z významných predstaviteľov generácie umelcov, ktorá postavila základy súčasného slovenského sochárstva.² Okrem niekoľkých návrhov sôch pre slovenskú brannú moc sa spoločne s Fraňom Štefunkom, ako aj s ďalšími slovenskými umelcami, cielene venoval umeleckej tvorbe vyznamenaní, medailí, odznakov a plakiet pre potreby slovenskej štátnej správy.³

V tejto súvislosti treba spomenúť skutočnosť, že akademický sochár prof. L. R. J. Majerský sa ako uznávaný umelec autorsky podieľal na vzniku najvyššieho vyznamenania vtedajšej Slovenskej republiky, Radu kniežat'a Pribinu, ktorý založili na základe nariadenia vlády Slovenskej republiky č. 155 z 8. mája 1940 na uctenie si pamiatky prvého samostatného slovenského kniežat'a Pribinu, zakladateľa prvého slovenského kresťanského kostola v Nitre v prvej polovici 20. storočia.⁴ Prezident Slovenskej republiky vyššie uvedené naj-

Klimáčka, npor. Jozefa Majkúta, por. Eugena Mervu, des. ašp. Jozefa Minarovského či des. Vladimíra Vestenického. Zo strany velenia slovenskej brannej moci bol vysoko uznávaným sochár por. Ladislav Pollák, ktorý umelecky stvárnil aj busty slovenských generálov: gen. I. triedy Alexandra Čunderlíka, gen. II. triedy Augustína Malára a gen. II. triedy Jozefa Turanca. V oblasti „armádneho“ sochárstva možno spomenúť aj des. ašp. Valeriána Vavra, stot. Alexandra Ižu a npor. Eugena Zelinku. Podrobnejšie pozri: *Armáda v obrane a práci*. Kol. aut. Bratislava : Stráž vlasti, 1944, s. 93-95.

² Ladislav Róbert Ján Majerský bol slovenský sochár, medailér a pedagóg. Narodil sa 11. marca 1900 v Hliníku nad Hronom, zomrel 22. marca 1965 v Bratislave. V období rokov 1911 – 1915 študoval na gymnáziu v Banskej Bystrici. Po jeho skončení pokračoval v štúdiu na učiteľskom ústave v Turčianskych Tepliciach, ktoré úspešne ukončil v roku 1918. O dva roky neskôr absolvoval kurz pre učiteľov kreslenia v Bratislave. V roku 1922 nastúpil na štúdiá v Prahe na Umelecko-priemyslovej škole a na Akadémii výtvarných umení. Po skončení štúdia v roku 1926 sa usadil v Bratislave. V predvojnovom období absolvoval študijné cesty do Rakúska, Poľska, Juhoslávie a Talianska. Akademický sochár L. R. J. Majerský, ktorého tvorbu ovplyvnil český sociálny civilizmus, okrem sôch, medailí, odznakov a mincí zhotovoval aj pamätné tabule, pomníky a reliéfy pre architektúru. Časť z jeho pôsobivých umeleckých diel je dodnes súčasťou našich miest. Taktiež sú uložené v zbierkach múzeí na Slovensku, predovšetkým sa však nachádzajú v Slovenskej národnej galérii v Bratislave (Ranení letec – 1930; Daniel Lichardus – 1932; Bozk – 1932; Samo Tomášik – 1935; Nosič balíkov – 1935; Hlava dievčaťa – 1935; Reliéfny návrh na výzdobu architektúry – 1935; Sadzač – 1935; Portrét Ľudovíta Kupčoka – 1937; Reliéfny návrh na výzdobu architektúry – 1938; Muž a žena v tlačiarňi (1930-1940); Ja som to nepovedala – 1942; Muž u knižárskych nožníc (1925-1945); Rotačka – štúdia k výzdobe Slovenskej grafie v Bratislave (1925-1945).

³ Medzi umelcov, ktorí sa cielene venovali tvorbe vyznamenaní v období Slovenského štátu, resp. Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945, patrili okrem už vyššie uvedených umelcov aj Vojtech Ihrský, Anton Hám a Andrej Peter. Podrobnejšie pozri: Trenčan, Ľudovít. *Rady a vyznamenania Slovenskej republiky 1939 – 1945*. Trnava : Západoslenské múzeum, 1992. ISBN 80-85556-02-2; Marcinko, Ján. *Slovenské insignie. Slovak insignia*. Košice : vlastným nákladom, 2010. ISBN 978-80-970421-1-0; Karásek, Martin – Kozák, Jaroslav. *Slovenské vyznamenania a odznaky 1938 – 1945*. Martin : Kozák-Press, 2012. ISBN 978-80-89360-10-9; Purdek, Imrich. Vojenská symbolika prvej Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945 v priesečníku heraldiky, faleristiky a vexilológie. In *Vojenská história*, 2013, roč. 17, č. 1, s. 119-163. ISSN 1335-3314.

⁴ Slovenský zákonník, roč. 1940, čiastka 30 vydaná dňa 26. júna 1940.

Akademický sochár prof. L. R. J. Majerský bol v čase, keď vznikla myšlienka na zriadenie Radu kniežat'a Pribinu, uznávaným slovenským umelcom. Mal za sebou už niekoľko desiatok umeleckých

vyššie slovenské vyznamenanie udeľoval na návrh vlády Slovenskej republiky cudzím aj slovenským štátnym príslušníkom za zásluhy o Slovenskú republiku.⁵ Tzv. autorský exemplár radovej hviezdy nového typu bol menovanému sochárovi zaslaný na príkaz a trovy vlády Slovenskej republiky zhotoviteľom Radu kniežaťa Pribinu, t. j. Štátnou mincovňou v Kremnici dňa 22. novembra 1940.⁶

Ďalšou Majerského zákazkou pre slovenské bezpečnostné zložky bolo umelecké stvárnenie služobného odznaku Ústredne štátnej bezpečnosti, ktorý mal slúžiť počas služobného výkonu na identifikáciu jej neuniformovaných príslušníkov. Akademický sochár prof. L. R. J. Majerský na základe objednávky Ústredne štátnej bezpečnosti zhotovil návrh, ako aj sadrový model požadovaného služobného odznaku. Po niekoľkých pracovných rokovaníach so zhotoviteľom odznakov a príslušným funkcionárom Ústredne štátnej bezpečnosti dospel ku končenej verzii odznaku, ktorý bol v počte 150 ks aj vyrobený a v novembri 1940 spolu s tromi skúšobnými odrazkami odovzdaný objednávateľovi. Akademickému sochárovi prof. L. R. J. Majerskému zostal vo vlastníctve sadrový model tohto služobného odznaku obávanej represívnej zložky štátu.⁷

Okrem už vyššie uvedených prác nemožno nespomenúť aj jeho návrh striebornej desaťkorunovej mince, ktorú začali v lete 1944 raziť v Štátnej mincovni v Kremnici. Slovenská národná banka predmetné obehivo vydávala vo svojom hlavnom peňažnom ústave, ako aj vo svojich filiálkach od 10. augusta 1944.⁸

Akademický sochár prof. L. R. J. Majerský pokračoval vo svojej bohatej umeleckej tvorbe aj v povojnovom období, a to až do jeho smrti v roku 1965.⁹

* * *

V bratislavskom Vojenskom historickom archíve sa vo fonde Vojenská správa – Stavebníctvo, rok 1942, škatuľa 135, nachádza verejnosti doposiaľ neznámy historický dokument, ktorý je zaujímavým pohľadom na spoluprácu uznávaného umelca so slovenskou vojenskou správou v rokoch druhej svetovej vojny. V prípade, že by sa realizoval navrhovaný projekt výstavby monumentálnej sochy slovenského letectva v Liptovskom Svätom Petri,

diel, ktoré však nedosahovali význam takého umeleckého diela, akým bolo umelecké stvárnenie najvyššieho vyznamenania vtedajšej Slovenskej republiky. Na priblíženie uvádzam jeho najznámejšie práce v období pred rokom 1939: pomník obetiam prvej svetovej vojny v Hliníku nad Hronom (1931), trojfigurálny monumentálny reliéf na portáli budovy na Bezručovej ulici v Bratislave (1936), figurálny monumentálny reliéf na portáli budovy na Kollárovom námestí v Bratislave a ďalšie

⁵ MARCINKO, Ján – JIROUŠEK, Alexander. *Slovenské rady, vyznamenania, čestné odznaky*. Košice : Agentúra Saša, 2002, s. 25. ISBN 80-967096-7-4.

⁶ KARÁSEK, Martin – KOZÁK, Jaroslav. *Slovenské vyznamenania a odznaky 1938 – 1945*. Martin : Kozák-Press, 2012, s. 37. ISBN 978-80-89360-10-9.

⁷ Tamže, s. 127.

⁸ Slovenský zákonník, roč. 1944, čiastka 26 vydaná dňa 10. augusta 1944; http://coins.lmsystem.sk/index.php?p=SR1_10K

⁹ Umelecká tvorba akademického sochára prof. L. R. J. Majerského je zdokumentovaná v niekoľkých odborných prácach. Podrobnejšie pozri napr. *Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok prvý A – J*. Kol. aut. Bratislava : Obzor, 1967; *Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok druhý K – P*. Kol. aut. Bratislava : Obzor, 1968; *Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok tretí R – Ž*. Kol. aut. Bratislava : Obzor, 1968.

bol by svojou veľkosťou dozaista najväčším dielom akademického sochára prof. L. R. J. Majerského.

Prepis dochovaného dobového dokumentu uverejňujeme v úplnom znení, v súlade s edičnými zásadami, a to v pôvodnej jazykovej a gramatickej úprave. Slová alebo ich časti, ktoré nedávajú zmysel, alebo sú skomolené, sme označili (!). Slová alebo ich časti, ktoré pri ich prepise zjavne vypadli, dávame do hranatých zátvoriek [...].

* * *

Dokument č. 1

Bratislava, 16. okt. 1942

Predmet:

Veľká socha
letectva v Lipt.
Sv. Petre.¹⁰

Slávnemu

Ministerstvu národnej obrany,

/ stavebné oddelenie. /

V Bratislave.

Na základe ústneho vyzvania, vyhotovil som vo dvoch alternatívach plastický model pre letecký pomník do Lipt. Sv. Petra. Fotografie týchto dvoch alternatív predostieram!

¹⁰ Výber miesta na inštalovanie monumentálnej sochy slovenského letectva nebol vôbec náhodný, pretože otcom myšlienky vybudovať veľké moderne vybavené letisko pri Liptovskom Sv. Petri bol vtedajší minister národnej obrany SR gen. I. triedy Ferdinand Čatloš, rodák z Liptovského Sv. Petra. Jeho mladší brat, por. let. Dušan Čatloš, bol veliteľom tohto letiska od 1. 11. 1941 až do 29. 8. 1944, so 6-mesačnou prestávkou (25. 10. 1942–4. 3. 1943), keď bol ako pilot letky 11 v rámci Skupiny vzdušných zbraní pri Zaisťovacej divízii nasadený do bojov proti sovietskym partizánom. Letisko Mokrad' sa po dobudovaní stalo miestom dislokácie Leteckého parku vzdušných zbraní. Jeho presun z pôvodných priestorov na letisku v Trenčianskych Biskupiciach do nových priestorov na mokrad'skom letisku sa uskutočnil na konci apríla 1943. K histórii letiska v Liptovskom Sv. Petri podrobnejšie pozri napr.: CHYTKA, Stanislav V. K pokusom o zavedenie vojenskej leteckej výroby na Slovensku (1941 – 1944). In *Vojenská história*, 1999, roč. 3, č. 4, s. 106-117. ISSN 1335-3314; ŠUMICHRASŤ, Peter – KLABNÍK, Viliam. *Slovenské letectvo 1939 – 1944*. 2. zv. Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 2000, s. 11. ISBN 80-968073; *Vojenské dejiny Slovenska 1939 – 1945*. Kol. aut. Bratislava : VHÚ, 2013, s. 37-38. ISBN 978-80-89523-20-7; KRALČÁK, Peter. Niektoré špecifiká vojenskej služby Židov a Rómov v VI. robotnom prápore. In *Vojenská história*, 2013, roč. 17, č. 2, s. 120-139. ISSN 1335-3314; KRALČÁK, Peter. Pracovný zbor národnej obrany vo svetle jeho hospodárskych výsledkov (1941 – 1944). In *Vojenská história*, 2013, roč. 17, č. 4, s. 29-49. ISSN 1335-3314; KRALČÁK, Peter. Zmeny v organizačnej štruktúre Pracovného zboru pri prijatí branného zákona v roku 1943 a jeho zánik. In *Vojenská história*, 2014, roč. 18, č. 1, s. 99-111. ISSN 1335-3314.

Jedna z týchto alternatív bola slovutným pánom ministrom, generálom Čatlošom¹¹ k prevedeniu určená.

Popis tohto leteckého momentu je nasledovný:

Na málo sošikmej oválnej architektúre je symbolický stavba slovenského letectva vyjadrená.- Dominantou tejto sochárskej kompozície je symbolizujúci letec – dopravník slovenskej sféry, ktorý riadi slovenskú aerolíniu tým, že okolo neho sa otáčajúce letisko / opäť symbol slovenských letísk /, na ňom v štarte sa nachádzajúce lietadlá určuje k odletu. Pod ním pôda Slovenska, na ktorej radostne očakávajú príchod „orlov“ našich.- V pokračovaní čelne umiestnených Sloveniek, je skupina ďalších osôb, symbol to slovenskej pracovnej pospolitosti, medziními však aj vojaci pracovnej služby.

Celý pomník vertikálne s architektúrou od zeme bude 12 m. vysoký

Materiál pomníka:

Pás alegorickej skupiny bude zo slovenského tvrdého pieskovca vo farbe namodralej, symbolická časť letísk zo železobetónu, tento s betónovým sklom husto obložený, na ňom lietadlá z bieleho kovu a dominanta, t. j. letec- dopravník – z umelého kameňa železom dôkladne armovaný.-

Postup sochárskej práce:

1./ Plastický návrh v merítke 1:15, ktorý je už úplne dochystaný a tento je t. č. podkladom ďalšej sochárskej práce.

2./ Štúdijský model vo veľkých rozmeroch, t.j. v merítke 1:3 definitívnej sochy, ktorá bude 12 m vysoká.

3./ Kamenná, t.j. definitívna socha, spracovaná na základe štúdijského plastického modelu na tvári miesta, t.j. v Lipt. Sv. Petre.

Ponuka:

1./ Za plastický návrh v merítke 1:15, ktorý je už prevedený. počítam honorár Ks 10,000.-.

2./ Za veľký štúdijský model, ktorý bude v merítke 1:3 definitívnej sochy v hline modelovaný / výška tohto modelu je 291 cm. čelná šírka 195 cm. dominantná figura 190 cm./, tento model po úradnom schválení do sádry odliaty, t.j. so všetkým a za všetko, čo znamená, že všetky potrebné výlohy budú v tomto obnose už uhradené, ako živé modely, všetky pomôcky počas modelovania a odliatia do sádry.-, počítam bonus KS 185,000-.-.

Len po vytvorení štúdijského modelu 1:3 definitívnej sochy slovenského letectva – bude sa môcť presne potrebná kubatúra kameňa určiť a preto na túto stať sochárskej práce len neskoršie podám ponuku.-

Verím, že slávne Ministerstvo národnej obrany uzná za primeraný obnos horeopísanú umeleckú prácu a to tým viac aj preto, lebo predmetné dielo je gigantických rozmerov a má byť opravdu monumentom, hlásajúcim duchovné kvality malého síce, ale duchovne rovnocenného partnera u hociktorého európskeho národa, tobôž, keď sa naskytá možnosť uplatniť sa.

Predmetné umelecké dielo potrebuje u autora potrebný kľud pri tvorení tohoto a tento kľud je len vtedy zaručený, keď sa autor stopercentne môže práci venovať, t. j. keď si môže všetky nutné pomôcky behom práce dovoliť a dovoľuje si tieto len vtedy, keď je finančne zaistený.-

¹¹ Gen. I. triedy Ferdinand Čatloš, narodený 17. 10. 1895 v Liptovskom Sv. Petri, okres Liptovský Mikuláš, zomrel 16. 10. 1972 Martin. ŠTEFANSKÝ, Václav. *Generál Ferdinand Čatloš. Biografický náčrt*. Bratislava : MO SR, 1998. ISBN 80-88842-13-1; *Vojenské dejiny Slovenska 1939 – 1945*. Kol. aut. Bratislava : VHÚ, 2013, s. 38-39, ISBN 978-80-89523-20-7.

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Očakávajúc Vášho vzácneho poverenia k započatiu predmetnej práce a som Vám vždy v úcte oddaný,

Na stráž!

Ladislav Majerský
(vlastnoručný podpis)

!598/V243/-830/-1193

VOJENSKÁ SPRÁVA	
Stavebníctvo	
16. X. 1942	
Číslo: 2 6 1 2 1 3	Prílohy: 5
Značka	

Spis aj s piatimi fotografiami zostane v koncepte.

12. XI. 1942
(pečiatka)

Dokument č. 2

K veci: Vid' vložený spis a 5 kusov fotografií sochy.

Pán

*Profesor Ladislav Majerský,
akademický sochár,*

Bratislava.
Čelakovského ul. 15.

Na Váš dopis a ponuku zo dňa 16. októbra 1942:

Sám minister N. O. rozhodnul, že vzhľadom na veľký finančný náklad a nedostatočnú našu finančnú úhradu k realizácii Vášho monumentálneho projektu na veľkú sochu letectva v L. Sv. Petri, sa táto predbežne neprevedie.

Na základe Vašej ponuky, som ochotný plastický návrh v merítku 1:15, ktorý ste už previedli a bol pánom ministrom schválený odkúpiť za Vami stanovený honorár 10. 000- Ks, t. j. slovom: Desiat tisíc korún slov, ktorý Vám po dodaní poukážem.

Ak v budúcnosti sa stane vec znovu aktuálnou, obrátime sa znovu s dôverou na Vás.

Na stráž!

Pro domo:

Sám minister N.O. vyzval akad. sochára L. Majerského v Bratislave k prevedeniu návrhu na veľkú sochu letectva v L. Sv. Petri. Jeden návrh z dvoch predložených vybral, ale z uvedených dôvodov nedal zrealizovať, ale nariadil model odkúpiť.

